

Edward Breza

Imiona wywodzące się od imienia Boga: Jahwe

Język - Szkoła - Religia 4, 11-28

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edward Breza
Sopot

IMIONA WYWODZĄCE SIĘ OD IMIENIA BOGA: JAHWE

Bóg w Starym Testamencie (dalej StT) i w tradycji chrześcijańskiej nosił i nosi imię własne *Jahwe* (SNT 305-306)¹ oraz *Elohim* (w l.mn.)², które jako *el* było określeniem ‘jakiegokolwiek bóstwa’ i obocznym imieniem własnym, jak *Elohim* (SNT 169), nadto wymienne określenie *Adonai*, odpowiadające polskiemu *Pan Bóg*³. Por. te 3 określenia przed ołtarzem głównym w Katedrze Pelplińskiej. Dwa pierwsze imiona są bogato reprezentowane w imiennictwie judaistycznym i chrześcijańskim, trzecie do nazw osobowych nie weszło.

Tym razem przedstawię imiona wywodzące się od im. *Jahwe*, w następnym odcinku od im. *Elohim*.

I. w prepozycji:

Jan, Janina (Wyk), **Jana** i podobne SIW podaje 883 644 mężczyzn o imieniu *Jan*; z oznaczeniem cyfrowym: *Jan I* 2: po 1 w woj. gdańskim i opolskim; *Jan II* 5: po 1 w woj. bydgoskim, gdańskim, opolskim, poznańskim i zielonogórskim; *Jan III* 3: po 1 w woj. bydgoskim, katowickim i opolskim; imiona złożone: 1 *Jan Kanty* w woj. rzeszowskim; 1 *Jan Maria* w woj. suwalskim; 1 *Jan Stanisław* w woj. warszawskim; 12 *Janek*; 1 *Janemysław* w woj. krakowskim; 2 *Janesław*: po 1 w woj. katowickim i zamojskim; 1 *Janeusz* w woj. poznańskim; 1 *Jangniew* w woj. łódzkim; 1 *Janik* w woj. gdańskim; 1 *Janimierz* w woj. katowickim;

¹ X.Léon-Dufour, SNT 305 informuje, że w niektórych tłumaczeniach spotyka się pisownię *Yahwe*, która nawiązuje do tetragramu, tj. 4 liter *YHWH*, w innych *Iahwe*; dawniej spotykano transkrypcję *Jehovah*, występującą w nazwie wyznania *Świadkowie Jehowy*. Imię objawione przez samego Boga w scenie krzaku gorejącego (Wj 3,14) i przełożone w LXX na *Egō eimi, hō eimi*, tak samo w Wulgacie *Ego sum, qui sum*, po polsku *Jam jest, który jest*. Imię pochodzi od czasownika *hayah* ‘przybyć, stawać się, być’, tłumaczonego czynnie ‘ten, który jest’, jak oddała LXX i Wulgata lub kauzatywnie, tj. przyczynowo, ten, który daje istnienie’.

² L.mn. w imieniu *Elohim* zdaniem ks. Dufoura pochodzi prawdopodobnie stąd, że „bóstwo jest uważane za uosobienie wielu różnorodnych mocy”.

³ Szerzej zob. S. Styś, *Encyklopedia katolicka*, t. I, Lublin 1985, szp. 92.

7 *Janin*; 186 *Janis*; 439 *Janislaw*; 6 *Janisz*; 2 *Jankel* w woj. legnickim; 35 *Jankiel*; 7 *Janko*; 8 *Jann*; 1 *Jannard* w woj. katowickim; 1 *Jannariusz* w woj. bydgoskim; 11 *Jannis*; 1 *Jannislaw* w woj. katowickim; 1 *Jano* w woj. szczecińskim; 1 *Janocenty* w woj. ciechanowskim; 1 *Janomir* w woj. poznańskim; 7 *Janos*; 4 *Janosz*: po 1 w woj. bielskim, gdańskim katowickim i warszawskim; 2 *Janoś* w woj. kieleckim; 1 *Janota* w woj. katowickim; 1 *Janstaw* w woj. tarnobrzeskim; 1 *Joham* w woj. wrocławskim; 14 *Johan*; 4 *Johanes*: po 1 w woj. bydgoskim, częstochowskim, gdańskim i gorzowskim; 24 *Johannes*; 1 *Johen* w woj. gdańskim; 76 *John*; 4 *Johnson*: po 1 w woj. bydgoskim, koszalińskim, lubelskim i wrocławskim; 116 *Iwan*; 2 *Iwanzo* w woj. warszawskim; 2 *Iwanko*: po 1 w woj. szczecińskim i warszawskim; 2 *Janasz*: po 1 w woj. szczecińskim i warszawskim; 24 *Juan* (zapewne to Hiszpanie); 1 *Giovanii* w woj. kaliskim; 12 *Giovanni*; 1 *Giowani* w woj. opolskim; 5 *Giowanni* (zapewne to Włosi): 2 w woj. warszawskim, po 1 bielskim, leszczyńskim i ostrołęckim; 278 *Hans* (zapewne to Niemcy, Szwedzi lub Norwegowie); 15 *Hanz*; 4 *Jens* (zapewne to Norwegowie): 2 w woj. gdańskim, po 1 w woj. gorzowskim i warszawskim; 49 *Jean* (prawdopodobnie Francuzi); 1 *Jean Pierre* w woj. wałbrzyskim; 1 *Hanis* w woj. legnickim; 1 *Juhani* (to Fin) w woj. gorzowskim; 4 *Jukka* (to Finowie): 2 w woj. warszawskim, po 1 gdańskim i warszawskim; 1 *Jussi* (to Fin) w woj. warszawskim; 7 *Jovan*; 2 *Jowan*: po 1 w woj. gdańskim i wrocławskim; 1 *Jeann* w woj. gorzowskim; forma żeńska: 1 *Jeanna* w woj. pilskim; 4 *Jeanne*: po 1 w woj. kaliskim, koszalińskim, krakowskim i wrocławskim; 1 *Jeanneta* w woj. katowickim; 1 *Jeannete* w woj. warszawskim; 2 *Jeannetta*: po 1 w woj. chełmskim i olsztyńskim; 15 *Jeannette*; forma żeńska *Janina* notowana u 551 863 kobiet; 381097 *Joanna*; 13 *Janinna*; 29 *Janislawa*; 3 *Janita*: 2 w woj. piotrkowskim, 1 jeleniogórskim; 1 *Joaniitta* w woj. katowickim; 43 *Janka*; 32 *Janna*; 13 *Jannina*; 2 *Janny*: po 1 w woj. poznańskim i wałbrzyskim; 1 *Janomila* w woj. krakowskim; 7 *Janona*; 1 *Janta* w woj. gdańskim; 8 *Jane*; 11 *Janet*; 92 *Janeta*; 3 *Janett*: po 1 w woj. elbląskim, jeleniogórskim i pilskim; 99 *Janetta*; 22 *Janette*; 4 *Jochanna*: po 1 w woj. kieleckim, olsztyńskim, opolskim i zielonogórskim; 4 *Jani*: po 1 w woj. krakowskim, poznańskim, szczecińskim i wrocławskim; 4 *Jeaneta*: 2 w woj. gdańskim, po 1 szczecińskim i toruńskim; 1 *Jeanete* w woj. warszawskim; 18 *Jeanetta*; 45 *Jeanette*; 1 *Jeanine* w woj. jeleniogórskim; 18 *Jania*; 1 *Janianna* w woj. opolskim; 1 *Janianna* w woj. opolskim; 1 *Janica* w woj. warszawskim; 2 *Janika*: po 1 w woj. katowickim i łódzkim; 1 *Janilla* w woj. kaliskim; 1 *Janimira* w woj. szczecińskim; 8 *Jane*; 12 *Joan* wśród mężczyzn i kobiet; 43 *Janka*; 9 *Iwana*; 1 *Iwaneta* w woj. wrocławskim; 1 *Iwania* w woj. bydgoskim; 10 *Iwanka*; 14 *Iwana*; 2 *Juana* (zapewne to Hiszpanki) w woj. krakowskim; 5 *Juanita* (najprawdopodobniej Hiszpanki): 2 w woj. bydgoskim, po 1 katowickim, opolskim i zielonogórskim; 7 *Jovanka*; 2 *Jowana*: po 1 w woj. pilskim i zielonogórskim; 12 *Jowanka*; 3 *Jowanna*: po 1 w woj. gdańskim, nowosądeckim i warszaw-

skim; 6 *Giovanna*; 1 *Giowania* w woj. wałbrzyskim; 4 *Giowanna* (zapewne to Włoszki): po 1 w woj. bielskim, gdańskim, legnickim i łódzkim; 1 *Joasia* w woj. katowickim; 5 *Henna* (prawdopodobnie to Dunki): po 1 w woj. kieleckim, lubelskim, siedleckim, szczecińskim i toruńskim. Omijam tu imię *Janusz*, będące historycznym zdrobnieniem od im. *Jan*, dziś funkcjonującym jako samodzielne imię.

SI 140 notuje imiona: męskie *Jan* z odpowiednikiem łacińskim *Joannes, Ioannes, Johannes* i żeńskie *Janina, Joanna* z łacińskimi odpowiednikami *Joanna, Ioanna, Johanna; John* w jęz. ang.; *Ivan* błr., błg., u Chorwatów i ukr.; *Jean* fr.; *Juan* hiszp.; *João* port.; *Jovan* u Serbów; wariantywnie: *Jan, Johaan, Hanuš* cz.; *Jens, Jais, Iben, Iven, Evan, Even* duń.; *Jaan, Juhan, Joann, Johannes* est.; *Juhani, Jussi, Jukka* fiń.; *Johannes, Hannes, Joannes, Jannen, Janus* hol.; *Jonas, Jasius* lit.; *Jānis, Johans* łot.; *Janaš, Hanaš, Hanuš* dolnołuż. (poza tym *Jan* w obu luż.); *Ivan, Jovan, Vano* mac.; *Johann, Johannes, Jahn, Hannes, Hans* niem.; *Johan, Jens, Jan, Hans, Jo, Evan, Jannik* nor.; *Jōannēs, Joannis* nowogr.; *Ivan, Joan* ros.; *Ioan, Ion, Ian, Iane* rum.; *Jovan* u Serbów; *Ján, Ivan, Hanuš* słow.; *Ivan, Janez* słwń.; *Johannes, Johan, Jöns, Jan, John, Hans, Iwan* szw.; *János, Iván* węg.; *Giovanni, Giovan, Gian, Gianni, Giano* wł.; forma żeńska występuje jako *Jean* w ang.; *Ivana* błr.; *Ivanka* błg. i słwń.; *Johanna* est.; *Janīna* łot.; wariantywnie: *Jana, Johana* cz.; *Jensine, Jonna, Hansine, Henne* duń.; *Ivana, Ivanka* mac. i u Chorwatów; *Jovanka* u Serbów; *Johanna, Hanna, Hanne* niem.; *Johanne, Jensine, Janne, Jannie* nor.; *Joana, Joanna* port.; *Ioana, Iana* rum.; *Jana, Ivana, Iva, Johana, Jovana* słow.; *Johanna, Hanna* szw.; *Ivanna, Ioanna, Ivanka* ukr.; *Janka, Johanna, Hanna, Ivána* węg.; *Giovanna, Gianna, Giannina* wł.

W staropolszczyźnie ma bardzo liczne poświadczenia, z których przytoczę tylko niektóre: *Jan* od r. 1161 z wszystkich ziem polskich, w tym z niem. końcowym *-e*: *Jane* od r. 1302 z Małopolski, Wielkopolski, Śląska i z kresów południowo-wschodnich; *Jen* od r. 1366 z Małopolski, Śląska i wspomnianych kresów; *Jene* od r. 1369; łac. *Joannes* i *Johannes* od lat 1012-1018 z wszystkich ziem polskich; w formie niem. *Johan* od r. 1320 z Małopolski, Pomorza i kresów południowo-wschodnich, *Johans* od 1385 na Śląsku, *Jon* od r. 1302 na Śląsku i w Małopolsce; zniemczone *Jone* z lat 1349-1360 z wyjątkiem Małopolski na wszystkich ziemiach polskich; zniemczone *Hans* od r. 1373 ze Śląska i z Pomorza; *Iwan* lub *Jiwan* od r. 1208, też łac. *Iwanus* i *Hiwanus* nie tylko na kresach południowo-wschodnich, ale także (rzadziej) na Śląsku, w Małopolsce, na Pomorzu i w Wielkopolsce, liczne formy pochodne: *Jana, Janasz, Jancz* i pochodne, *Janek, Januch, Janul, Janusz*, też z nagłosem *Je-*: *Jencz* i pochodne, *Jenusz*; *Jon-*: *Jonek, Jonik*, z nagłosem *Han*: *Hanek, Hanel*; wtórne typu *Janisław*, zestawienia typu *Czarny Jan, Czudny Jan, Wielki Jan*, niem. *Kleiner Jan*, łac. *Longus Iwan* i inne (Mał 243-250).

Hebrajskie imię teoforyczne *Jehōhānān* ‘(Bóg) Jahwe jest łaskawy’ (Mał III 243, KIS III 205). Hagiografia zna ponad 100 św. i błogosławionych Janów,

o których szerzej zob. KIS III 205-275. Długa także lista zasłużonych Polaków o imieniu *Jan*: Janko z Czarnkowa (ok. 1320 – ok. 1387), kronikarz i podkanclerzy królewski; Jan z Kolna (XV w.), podróżnik; Jan Długosz (1415-1480), kronikarz, dyplomata; Jan Olbracht (1459-1501), król Polski; Jan Seklucjan (ok. 1510-1578), pisarz reformacyjny; Jan Kochanowski (1530-1584), najwybitniejszy poeta polskiego Odrodzenia; Jan Zamojski (1542-1605), kanclerz i hetman wielki koronny, założyciel Akademii Zamojskiej; Jan Karol Chodkiewicz (1560-1621), hetman wielki litewski; Jan Kazimierz (1609-1672), król Polski; Jan III Sobieski (1624-1696), król Polski; Jan Chryzostom Pasek (ok. 1636 – ok. 1701), autor „Pamiętników”; Jan Henryk Dąbrowski (1755-1818), generał, twórca Legionów we Włoszech; Jan Kiliński (1760-1819), jeden z przywódców insurekcji warszawskiej; Jan Leon Koziętulski (1781-1821), pułkownik; Jan Matejko (1838-1893), najwybitniejszy polski malarz historyczny; Jan Kasprówic (1860-1926), poeta; Jan August Kisielewski (1876-1918), dramaturg, krytyk literacki; Jan Brzechwa (1909-1966), poeta, satyryk; Jan Kiepura (1902-1966), tenor światowej sławy. Z postaci literackich wymienić można: „Urodzonego Jana Dębora” W. Syrokomli; „Jana Bieleckiego” J. Słowackiego; Jana Skrzetuskiego z „Trylogii” H. Sienkiewicza; „Janka Muzykanta” H. Sienkiewicza; Jaśka (Jana Mikołajczyka) z „Wesela” S. Wyspiańskiego; Jasia z wiersza M. Konopnickiej; „Jaś nie doczekał”; w pieśniach ludowych *Jaś*, *Jasiek*, *Jasieczek* to części bohaterzy; znany także Jontek z „Halki” S. Moniuszki (KNI 152).

SNWPU podaje 104 osoby o nazwisku *Jan* i ponad 100 form pochodnych; 3 *Hanz* i wiele form pochodnych; 209 *Hans*; 64 *Hansch* i dużo form pochodnych; 4397 *Iwan* i wiele form pochodnych; 906 *John* i struktury pokrewne; 3 *Juan*.

Jezus, Jozue, Joshua, SIW notuje 1 mężczyznę o im. *Jezus* w woj. legnickim, 6 *Jesus*: 3 w woj. warszawskim, po 1 gdańskim, legnickim i piotrkowskim; 1 *Joschua* w woj. szczecińskim; 4 *Jozue*: po 1 w woj. katowickim, leszczyńskim, poznańskim i tarnobrzeskim. SI 145 podaje *Jozue*, po łacinie *Iosue* lub *Josue*; *Jozue* w jęz. cz. i słow.; *Joshua* ang.; *Josua* duń. i dolnołuż.; *Iosua* rum.; *Jošua* s-ch, *Joosua* fiń.; *Josué* fr.; *Josue* hiszp.; *Jozua* hol. i łot.; *Josa* górnołuż.; wariantywnie: *Joosua*, *Josuaa* est.; *Josua*, *Josue* niem.; *Josuae*, *Josua* szw.; *Józśua*, *Jósua* węg.; *Giosue*, *Josue* wł.; brak w językach: błr., błg., lit., nor., nowogr., ros., słwń. i ukr.

Jest to starohebr. imię teoforyczne od *Yehoszua* ‘Jahwe zbawia’, tej samej podstawy, która występuje w im. *Jezus*, hebr. *Yeszua* i *Yehoszua* ‘(Bóg) Jahwe zbawia’, por. tekst ewangeliczny: „Porodzi Syna, któremu nadasz imię Jezus, On bowiem *zbawi* lud swój od grzechów” (Mt 1,21), przejęte do gr. *Iésous*, z czego łac. *Iesus* w odniesieniu do Chrystusa i *Iosue* w odniesieniu do następcy Mojżesza, Jozuego, który wprowadził Izraelitów do ziemi obiecanej, por. szczegółowo Księgę Jozuego, wspominany nadto w St. Testamencie: Wj 17,8-13; Lb 11,28; 13,16; Syr 46,1; w N. Testamencie: DzA 7,45; Hebr 4,8. *Jezus* stało się imieniem świętym

(*nomen sacrum*), nienadawanym w Polsce, niewykazane w SI. Imiona starotestamentowe nadawane bywają u Żydów i ewangelików, rzadkie u katolików.

Joachim, Joachima (Wyk) i podobne SIW podaje 14033 mężczyzn o imieniu *Joachim*; 5 *Joachin*: po 2 w woj. katowickim i opolskim, 1 poznańskim; 14 *Joahim*; 3 *Joakim*: po 1 w woj. koszalińskim, szczecińskim i wałbrzyskim; 1 *Joach* w woj. poznańskim; 1 *Akim* w woj. łódzkim; 1 *Jochim* w woj. katowickim; 3 *Jocher*: 2 w woj. katowickim, 1 wrocławskim; 19 kobiet noszących imię *Joachima*.

SI 142-143 podaje imię męskie *Joachim* z łacińskimi odpowiednikami *Joachim*, *Joachimus*, *Ioachimus* i żeńskie *Joachima* z odpowiednikiem łacińskim *Joachima*; *Joachim* występuje w jęz. ang., fr., obu łuż. i słow; *Joakim* błg., mac. i s-ch.; *Jáchym* cz.; *Joaquin* hiszp.; *Joakims* łot.; *Jochum* dolnołuż.; *Joaquim* port.; *Jakim* u Serbów; *Jakym* ukr.; wariantywnie: *Joakim*, *Jokum* duń.; *Jakim*, *Juhkami* est.; *Aki*, *Joakim*, *Jaakkima* fiń.; *Joachim*, *Jochem* hol.; *Jokimas*, *Jokymas* lit.; *Joachim*, *Joakim*, *Jochem*, *Jochen*, *Achim*, *Akim* niem.; *Joakim*, *Joachim*, *Jokum*, *Kim* nor.; *Ióakeim*, *Joakim* nowogr.; *Ioachim*, *Akim* rum.; *Joakim*, *Joachim* szw.; *Joákim*, *Achim* węg.; *Gioachimo*, *Gioacchino*, *Giovacchino* wł.

W staropolszczyźnie notowane jako *Joachym* od r. 1190 na Pomorzu; *Joachyn* w XV w. w Wielkopolsce; *Achym* w r. 1464 w Wielkopolsce; *Jachym* od r. 1388 w Małopolsce i Wielkopolsce; *Jakim* od r. 1387 w Wielkopolsce i na kresach południowo-wschodnich; *Jochym* od r. 1397 w Wielkopolsce; *Jachymek* lub *Jachymko* w r. 1388 w Małopolsce; *Jakimczyc(z)* od r. 1467 na kresach południowo-wschodnich; *Jochyc* w r. 1392 na Śląsku; *Jaczko* w r. 1475 na kresach; *Chemka* od r. 1280 w Wielkopolsce; *Kimek* lub *Kimko* w r. 1445 na kresach południowo-wschodnich (Mal III 254).

Hebrajskie imię teoforyczne *Jehōjāqīm* ‘(Bóg) Jahwe wzmocni, wzniesie, podniesie, pokrzepi’, przetranskrybowane w jęz. greckim jako *Iōakim*, w łacinie *Ioachim*; scs *Ioakimъ*, *Akimъ*, *Jakymъ*, *Iakimъ*, co tłumaczy nam formy imienia we wielu językach słowiańskich; niem. *Jochim* (Mal III 253-254), czego echo w kaszubskim zapelatyzowanym *jōchim* ‘bieda na przednówku’. Imię nosił św. Joachim, ojciec NMPanny, czczony w różnych terminach, od r. 1969 26 VII (razem ze św. Anną) i inni, o których zob. KIS III 319, czczona także św. Joachima de Vedruna 1763-28 VIII 1854, Hiszpanka, matka 10-ga dzieci i założycielka zakonu Karmelitanek Miłości (ib., s. 321). Imię *Joachim* nosili nadto Joachim Bielski (XVI w.), syn Marcina Bielskiego, kronikarza; Joachim Litawor Chreptowicz (1729-1812), podkanclerzy litewski; Joachim Lelewel (1786-1861), historyk, bibliograf, polityk i profesor A. Mickiewicza na Uniwersytecie Wileńskim (KNI 157).

SNWPU podaje 134 osoby o nazwisku *Joachim* i wiele form pochodnych; 1 *Joachym* w woj. tarnowskim; *Joahim* 0; 1 *Joakim* w woj. wrocławskim; 101 *Chim* i wiele form pochodnych od tej skróconej podstawy (Szerzej zob. NP IV).

Jonatan (Wyk), **Jonata** i podobne SIW podaje 417 mężczyzn o imieniu *Jonatan*; 20 *Jonathan*; 15 kobiet o imieniu *Jonata*; 8 *Joneta*; 4 *Jonetta*: po 1 w woj. jeleniogórskim, katowickim, olsztyńskim i zamojskim.

SI 144 notuje imię męskie *Jonatan* z odpowiednikiem łacińskim *Jonathan*; *Jonathan* występuje w jęz. ang., duń., est., hol. i górnołuż.; *Jonatan* błg., dolnołuż., fiń., mac., nor., s-ch., słwń. i szw.; *Iaanafan* błr.; *Ioanafan* ros. i ukr.; *Jonatan* słow. i węg.; *Joonatan* fiń.; *Jonatas* lit.; *Jonatans* łot.; wariantywnie: *Jonatan*, *Jonathan* cz. i niem.; *Jonathan*, *Jonathas* fr.; *Jonatan*, *Jonatas*, *Jonato* hiszp.; *Iónathan*, *Jonathan* nowogr.; *Gionata*, *Gionatan* wł.

W staropolszczyźnie notowany od r. 1251 *Jonata* w Wielkopolsce i w Małopolsce, nadto forma skrócona *Nat* w latach 1496-1497 na Mazowszu, choć możliwa od im. *Donat* (Mal III 255), por. 10 osób o nazwisku *Nat* w woj. toruńskim (SNWPU).

Hebrajskie imię teoforyczne: *j(eh)ōnāthān* ‘dar Boga’, oddane w LXX jako *Iōnāthēs*, do Wulgaty *Ionathas* i *Ionathan* (Mal III 255). Imię znane ze StT, nosił je: 1) syn króla Saula (1 Sm 14,6) i przyjaciel Dawida, 2) syn Abiatar (2 Sm 15,27) i inne postacie (PrSB 524). Znany powszechnie Jonatan Swift (1667-1745), irlandzko-angielski pisarz, autor m.in. „Podróży Gulliwer”. Imienniny 26 XI.

SNWPU podaje 1 osobę o nazwisku *Jonat* w woj. opolskim; 9 *Jonata*; 1 *Jonatos* w woj. poznańskim; 1 *Jonatowicz* w woj. warszawskim; 164 *Jonatowski*.

Józef, **Józefa**, **Józefina** (Wyk) SIW podaje 624 776 mężczyzn o imieniu *Józef*; z oznaczeniami cyfrowymi: *Józef I* 2: po 1 w woj. bydgoskim i zielonogórskim; *Józef II* 6: 3 w woj. kaliskim, po 1 w woj. bydgoskim, gdańskim i zielonogórskim; *Józef III* 3: po 1 w woj. bydgoskim, gdańskim i katowickim; 2 *Jousef*: po 1 w woj. radomskim i wrocławskim; 2 *Joussef*: po 1 w woj. białostockim i wrocławskim; 19 *Józeff*; 1 *Józefiusz* w woj. nowosądeckim; 3 *Józeg*: 2 w woj. opolskim, 1 katowickim; 1 *Józek* w woj. tarnobrzeskim; 71 *Jozef*; 49 *Josef*; 12 *Josek*; 3 *Josel*: po 1 w woj. opolskim, szczecińskim i wałbrzyskim; 44 *Joseph*; 2 *Jossif*: po 1 w woj. gorzowskim i szczecińskim; 4 *Josif*: 2 w woj. warszawskim, po 1 legnickim i suwalskim; 3 *Josip*: 2 w woj. krakowskim, 1 legnickim; 1 *Osip* w woj. suwalskim; 1 *Josyp* (zapewne to Ukrainiec) w woj. katowickim; 1 *Joszko* w woj. katowickim; 47 *Jose* (to zapewne Hiszpanie); 16 *Giuseppe* (to zapewne Włosi) 3 *Pepi*: po 1 w woj. olsztyńskim, szczecińskim i wrocławskim; 1 *Pepe* (zapewne to Włoch) w woj. katowickim; 165 993 kobiet noszących imię *Józefa*; 5 *Józeffa*: po 1 w woj. częstochowskim, legnickim, opolskim, rzeszowskim i zamojskim; 1 *Józefia* w woj. wałbrzyskim; 772 *Józefina*; 9 *Jozefa*; 1 *Jozepha* w woj. gdańskim; 1 *Joska* w woj. szczecińskim; 1 *Josko* w woj. łódzkim; 2 *Giuseppina* w woj. katowickim.

SI 145 podaje imię męskie *Józef* z odpowiednikami łacińskimi *Ioseph*, *Joseph*, *Iosephus*, *Josephus* oraz żeńskie *Józefa* i *Józefina* z łacińskim odpowiednikiem

Iosepha; forma *Joseph* występuje w jęz. ang., fr.; *Josef* duń. i szw.; *Josif* blr.; *Jose* hiszp.; *Jázeps* łot.; *Josip* s-ch.; *Jozef* słow.; *József* węg.; wariantywnie: *Josif*, *Jazep*, *Osip* blr.; *Josef*, *Jozef* cz.; *Joosep*, *Josefest.*; *Juuso*, *Joose*, *Joosef*, *Jooseppi* fiń.; *Jozef*, *Josef*, *Josefus*, *Josephus*, *Jozeph*, *Jozephus* hol.; *Juozapas*, *Júzupas*, *Juozas*, *Juzas*, *Juza* lit.; *Jozef*, *Josep* dolnołuż.; *Józef*, *Jósef* górnołuż.; *Josef*, *Josif*, *Jožo* mac.; *Josef*, *Joseph*, *Josephus* niem.; *Josef*, *Josefo* nor.; *Jōsēf*, *Josif* nowogr.; *Jose*, *Josefo* port.; *Iosif*, *Osip* ros. i rum.; *Jožef*, *Iosip* słwn.; *Josyp*, *Josyf* ukr.; *Giuseppe*, *Giuseppino*, *Beppe*, *Pepe* wł.; forma żeńska występuje jako *Iosifa* w jęz. ros.; *Iosefina* rum.; wariantywnie jako *Joseph*, *Josephine*, *Josephina* ang.; *Juzefa*, *Osipa*, *Juzafina* blr.; *Žozefa*, *Joska* błg.; *Jozefa*, *Josefina*, *Jozefina* cz.; *Josefa*, *Josefine* duń.; *Josefiina*, *Josefiine* est.; *Josefiina*, *Josefina* fiń.; *Joséphine*, *Joséphe* fr.; *Josefa*, *Josefina* hiszp.; *Josefa*, *Josefina*, *Jozefa*, *Josephina*, *Jozephina* hol.; *Juozapa*, *Juozapina*, *Juže* lit.; *Josefa*, *Josifa*, *Jożefina* mac.; *Josefa*, *Josefina*, *Joseph*, *Josephine* niem.; *Josefa*, *Josefine* nor.; *Joseph*, *Josephina*, *Josefa*, *Josefina* port.; *Josipa*, *Josipina* u Chorwatów; *Jozefa*, *Jozefina* słow.; *Jožefa*, *Josipina*, *Jożefina* słwn.; *Josefa*, *Josefina* szw.; *Josypa*, *Josyfa* ukr.; *Jósefin*, *Jozefa*, *Jozefina*, *Józsa* węg.; *Giuseppe*, *Giuseppina*, *Bepa*, *Peppa* wł.

W staropolszczyźnie notowane jako *Ożep* od r. 1372 w Wielkopolsce, Małopolsce, na Mazowszu, *Jożep* od r. 1399 w Wielkopolsce i na Mazowszu; *Jożef* lub *Jozef*, po łacinie *Joseph* od r. 1203 w Wielkopolsce, na Śląsku i w Małopolsce; na kresach południowo-wschodnich *Hosep* w r. 104; *Hosyp* w r. 1469; *Jesyp* w r. 1491; *Josyf* w r. 1498; *Josyp* od r. 1436; *Sypa* w r. 1469; *Sypko* w r. 1437; w Wielkopolsce w r. 1423 *Osyyp*; na kresach północno-wschodnich i południowo-wschodnich od r. 1428 *Jocz*, *Josz* w r. 1440; w r. 1439 na tychże kresach *Joszka* w r. 1444 i *Joszko* w r. 1440; *Joszyk* w r. 1498; *Oszek* w r. 1256 i *Oszko* w r. 1481 *Joszka* w Wielkopolsce (Mal III 300).

Dwuczłonowe starohebrajskie imię teoforyczne: w I członie występuje skrótowo *jo* z dłuższego *jeho*, a to wszystko im. Boga *Jahwe*, a w członie II czasownik *jasaf* ‘przydać, pomnożyć’; imię więc znaczyło ‘niech Bóg pomnoży (dobra) lub ‘niech Bóg przyda (syna)’ (KIS III 343), do LXX transkrybowane zostało *Jōsēf*, do Wulgaty *Ioseph*, w scs *Josifb*, *Osifb*, *Osipb*, staropolska postać *Ożep* i późniejsza *Józef*, przejęte od Czechów (Mal III 300).

Hagiografia zna św. Józefa, męża NMPanny (Mt 1,1-16,20), czczonego 19 III; Józefa z Arymatei, który nabożnie pogrzebał Chrystusa (Mt 27,57-60), czczonego na Wschodzie 31 VII, na Zachodzie 17 III; Józefa Kalasantego lub Kalasancjusza, założyciela pijarów z XVI/XVII w. i wielu innych, bł. Józefa Pelczara (1842-28 III 1924), profesora UJ i biskupa przemyskiego, beatyfikowanego przez Jana Pawła II w r. 1991, wspominanego 19 I i wielu innych, o których szerzej zob. KIS III 344 366; tam też o bł. Józefie i błogosławionych Józefinach.

Imię *Józef* nosili m. in. Józef Bartłomiej Zimorowic (1597-1677), poeta, kronikarz i burmistrz Lwowa; Józef Wybicki (1747-1822), współorganizator

Legionów Dąbrowskiego, autor hymnu narodowego Polski; Józef Maksymilian Ossoliński (1748-1826), pisarz, założyciel Zakładu Narodowego im. Ossolińskich; książę Józef Poniatowski (1766-1813, bratanek królewski, marszałek Francji; Józef Chłopicki (1771-1854), generał, dyktator w powstaniu listopadowym, Józef Bem (1794-1850), generał wojsk polskich, węgierskich i tureckich, uczestnik powstania listopadowego; Józef Ignacy Kraszewski (1812-1887), pisarz; Józef Chełmoński (1849-1914), malarz; Joseph Conrad (1857-1924), pisarz angielski pochodzenia polskiego; Józef Piłsudski (1867-1935), twórca Legionów, marszałek Polski; Józef Mechofer (1869-1946), malarz.

Imieniny 29 I; 4, 14. 28 II; 1, 19 III; 1 V; 23 VI; 4 VII; 25 VIII; 18 IX; 14 XI. SNWPU podaje 166 osób o nazwisku *Józef*, 178 *Józwa* i wiele form pochodnych (NP IV).

Józafat (Wyk), **Józefata** i podobne SIW podaje po 1 osobie o im. męskim *Jozafat* w woj. elbląskim i im. żeńskim *Jozefata* w woj. suwalskim; 252 *Józefat*, 28 *Józefata*. SI 145 notuje *Jozafat* i *Jozafata* z odpowiednikami łacińskimi *Josaphat*, *Josaphat*, *Josaphata*; forma *Josaphat* występuje w jęz. ang., fr., niem. i port.; *Josafat* w błr., błg., cz., hiszp., hol., dolnołuż., mac., nowogr., ros., rum., u Serbów i szw.; *Jozafat* w górnołuż. i słwn.; *Juozapatas* w lit.; *Giosafat* wł.; wariantywnie *Josaphats*, *Jośafats* lot.; *Josafat*, *Jozafat* u Serbów; *Josafat*, *Osafat* ukr.; forma żeńska występuje w postaci *Juozapata* w lit. i *Giosafatte* we wł.

Imię w staropolszczyźnie nienotowane (Mal III). Dobrze znane ze St. Testamentu, nosił je m.in. syn Asy, król Judy (ok. 870-848 przed Chr.) i kronikarz króla Dawida (2 Sm 8,16) PrSB 526. Jest to starohebr. imię teoforyczne, zawierające w I członie imię Boga *Jahwe*, w II czasownik *šofat* ‘osądził’, a więc w całości *Jehošafat* ‘(Bóg) Jahwe osądził’ (PrSB l.c. tłumaczy jako ‘Jahwe ustanawia prawo’). Prorok Joel (Jl 4,2), nawiązując do znaczenia imienia, nazwał miejsce sądu Bożego *Doliną „Jozafata”*: „I oto w owych dniach i w owym czasie, gdy odmienię los jeńców Judy i Jeruzalem, zgromadzę też wszystkie narody i zaprowadzę je na Dolinę Jozafat i tam sąd nad nimi odbędę”; w tekście greckim występuje *koilás Jōsaphat*, łacińskim *Vallis Josaphat*. Biblia Tysiąclecia (wyd. III, s. 1066) daje przypis, że doliny tej nie należy utożsamiać z Doliną Wyroku z wersetu 14: „Tłumy i tłumy w Dolinie Wyroku [znajdować się będą], bo bliski jest dzień Pański w Dolinie Wyroku”, w tekście greckim jest *koilás tēs dikēs* ‘Dolina Sprawiedliwości’, w Wulgacie *vallis concisionis* ‘Dolina Rozdrobnienia, Rozcięcia’. Biblia Poznańska (wyd. III, t. 3, s. 562) tłumaczy, że „Dolina Jozafat” nie jest nazwą geograficzną, lecz symboliczną”, informuje także, że tradycja chrześcijańska bezpodstawnie utożsamiła tę dolinę z Doliną Cedronu.

KIS III 340 bliżej prezentuje św. Jozafata Kuncewicza (ok. 1580-12 XI 1623), polskiego bazylianina, rodem z Włodzimierza Wołyńskiego, mistrza nowicjuszków w Wilnie, potem biskupa połockiego, gorliwego propagatora unii (otrzymał przydomek *Duszochwat*), zamordowanego w Witebsku i zatopionego w Dźwinie,

beatyfikowanego w r. 1624 przez Urbana VIII, kanonizowanego przez Piusa IX w r. 1867. J. Bubak (KNI 160) słusznie zauważa, że przez skojarzenie z imieniem *Józef* przekształcone zostało omawiane imię w formę *Józafat* lub *Józefat* (formy dominujące w SIW). Imię nosili poza tym m.in. Józefat Ignacy Łukaszewicz (1789-1850), malarz; Józefat Bolesław Ostrowski (ok. 1805-1871), zwany Ibisem, publicysta, uczestnik powstania listopadowego. J. Słowacki wprowadził to imię do „Księdza Marka”.

SNWPU podaje 25 osób o nazwisku *Józafat* poza Pomorzem i pochodne: 345 *Józefacki*, z tego 6 w woj. bydgoskim, 2 gdańskim; 162 *Józefaciuk*, z tego 3 w woj. gdańskim; ze wskaźnikiem zerowym *Józefaciak* i *Józefacik*.

II. w postpozycji: *Abdiasz* i podobne

SIW podaje 1 mężczyznę o imieniu *Abdiasz* w woj. katowickim; 16 *Abdel*; 1 *Abdiel* w woj. wrocławskim; 1 *Abdil* w woj. lubelskim; 1 *Avdi* w woj. katowickim; prawdopodobnie 1 *Abder* w woj. poznańskim też tu należy (wskutek oboczności *l : r*). W staropolszczyźnie notowane w r. 1489 na kresach północno-wschodnich jako forma pochodna patronimiczna *Awdziejec* z suf. *-ec* (SSNO VI 386, SEMot II 16, Mal III 190). Polakom można by zarekomendować formę *Abdiasz* dla chłopców i *Abdiasza* dla dziewczynek.

SI 2 notuje *Abdiasz* i *Obadiazs* z łacińskim odpowiednikiem *Abdias*; *Abdias* występuje w jęz. hiszp., hol., niem. i port.; *Abdiás* cz. i słow.; *Obadja* fiń.; *Obadiaz* lit.; *Abdia* wł.; wariantywnie: *Obadiah*, *Abdias* ang.; *Avdija*, *Audzija* błr.; *Avdia*, *Abdia* błg.; *Obaadius*, *Obadia*, *Obadiaz* est.; *Abdias*, *Abadyah* fr.; *Obadja*, *Abdijs* łot.; *Abdija*, *Avdija* mac.; *Avdias*, *Avadiaz* nowogr.; *Avdija*, *Avdies* ros.; *Avdie*, *Avdia*, *Avdeu* rum.; *Abdije*, *Abdija* u Chorwatów; *Avdija*, *Avdaš* u Serbów; *Avdija*, *Abdija* słwń.; *Avdija*, *Avdijes* ukr.; *Abdiás*, *Obádiás* węg.; formy żeńskiej brak, nie notowane u Łuzyczan, Norwegów i Szwedów. W staropolszczyźnie odnotowane jako *Awdziejec* w r. 1489 na kresach południowo-wschodnich (Mal III 190).

Jest to starohebr. teoforyczne imię złożone *Abhadjah* lub *Obdadjah*, obocznie *Obadiah* z I członem `ōbad ‘sługa, niewolnik’ (por. 1 mężczyznę o imieniu *Obed* w woj. olsztyńskim), podawanym niekiedy jako *ebed* ‘sługa’, z II *Jahwe*; całe więc imię znaczyło ‘sługa, czciciel Jahwe’, por. KIS I 5; PrST 3, który zaznacza, że to częste imię u Żydów, przyjęte także w formie: I. *Abda* u dwóch osób: 1) I Krl 4,6 i b) Ne 11, 17, podane w I Krn 9,16 w postaci *Obadiazs* (tak też przyjęte u wielu narodów europejskich, zob. wyżej z SI); II. *Abdeel* u Jr 36,26; III. *Abdi* w 1) I Krn 6,29, b) II Krn 29,12, c) Ezd 10,26; IV. *Abdiel* w I Krn 5,15. Do Septuaginty (tekstu greckiego) przejęte zostało w postaci *Obdiás* i *Abdias*, z tego ostatniego łac. *Abdias*; w scs *Av̄dii*, błr. *Awdej* i *Owdej* (M. Malec). Starotestamentowe formy *Abdeel*, *Abdiel* tłumaczą nam dzisiejsze imiona *Abdel*, *Abdiel*, *Abdil*. KNI i wyzyskiwane przeze mnie opracowania popularne imienia nie omawiają. *Abdiasz* znany głównie u starotestamentowego proroka Abdiasza,

zaliczonego do 12 proroków mniejszych, żyjącego w IX w. przed Chr., autora osobnej, najmniejszej w StT księgi (liczącej zaledwie 21 wersów), zatytułowanej (po łacinie) „Prophetia Abdiae” ‘Widzenie Abdiasza’. Nadto hagiografia podaje Abdiasza, biskupa w Hormizd-Ardaszir (w Persji), męczennika (zginął w r. 420), wspomnianego 5 IX (KIS I 6). Cerkiew Prawosławna obchodzi również pamięć 5 IX i 19 XI KP 129, gdzie *Awdij* poprawnie objaśniony jako ‘sługa Gospoďeń, tj. sługa Pański.’

Od wschodniosłowiańskiej (cerkiewnej) postaci imienia SNWPU notuje wiele nazwisk: *Awdejenko* 0; 15 *Awdejuk*: 5 w woj. białkopodlaskim, 4 białostockim, 3 krakowskim, 2 suwalskim, 1 koszalinskim; 3 *Awdejczuk* w woj. białostockim; 1 *Awdiejczyk* w woj. ślupskim; 1 *Awdiejenko* w woj. warszawskim; 18 *Awdiejew*: 7 w woj. częstochowskim, 4 krakowskim, po 3 warszawskim i legnickim, 1 katowickim; *Awdiejewicz* 0; *Awdiejuk* 0; 1 *Awdijczuk* w woj. wrocławskim; 1 *Awdijuk* w woj. białkopodlaskim; 10 *Awdjenko* w woj. warszawskim; 1 *Awdjonek* w woj. ślupskim. Może i inne tutaj należą.

Adonia, Adonina, Adoniasz SIW podaje 6 kobiet o imieniu *Adonia*: po 1 w woj. bydgoskim, ciechanowskim, elbląskim, jeleniogórskim, opolskim, i wałbrzyskim; 1 *Adonina* w woj. szczecińskim. Poza tym nigdzie nienotowane. Można odnieść do biblijnego im. *Adoniasz*, które nosił m.in. czwarty syn Dawida, urodzony w Hebronie (2 Sm 3,4) i inni w St. T., por. PrSB 18. Jest to starohebrajskie dwuczłonowe imię teoforyczne: z I członem hebr. *adon* ‘pan’ i II *Jahwe* <*jāh(ū)*; całe imię oznacza ‘(Bóg) Jahwe jest moim panem’. Por. *Eliasz, Uriasz*.

Azaria, Azariasz SIW podaje 1 mężczyznę o imieniu *Azaria* w woj. wrocławskim; 2 *Azariasz*: po 1 w woj. jeleniogórskim i katowicki; 1 *Azariusz* w woj. warszawskim; 3 *Ozjasz*: po 1 w woj. katowickim, toruńskim i wałbrzyskim, 1 *Ozejarz* w woj. zielonogórskim.

SI 41 notuje *Azariasz* i *Ozjasz* z odpowiednikami łacińskim *Azarias*; *Azarija* występuje w jęz. błr., błg., mac. i wł; *Azaria* w fiń.; *Asarja* łot.; *Azarias* nowogr. i port., wariantywnie: *Azariah*, *Azarias*, *Uzziah* ang.; *Azariáš*, *Oziáš* cz.; *Azarias*, *Ozias* fr.; *Osius*, *Azarias* hiszp.; *Azarias*, *Ozias* niem.; *Azarij*, *Azarija*, *Asarija* ros.; *Azarie*, *Azarije*, *Azarij* w s.-ch.; *Azariaš*, *Azar* słow.

W Biblii i w powszechnym rozumieniu imiona rozumiane jako osobne jednostki, w SI połączone najprawdopodobniej ze względu na podobne znaczenie: *Azariasz* z hebr. *Azaryah*, *Azryahu* ‘(Bóg) Jahwe strzeże, ubezpiecza’ KIS I 325, *Ozeasz* ‘(Bóg) Jahwe wybawił’ (KIS IV 474-476; PrSB 911) jako skrót *Yehoshua* > *Hoshea*; imię *Azariasz* nosiło w StT 14 osób, w tym 4 arcykapłanów, *Ozeasz* 3, m.in. ostatni król Izraela (731-723) PrSB 911. Liturgia zna „Hymn trzech młodzieńców”, pochodzący z Księgi Daniela (Dn 3,51-90), tj. Ananiasza, Miszaela (w Wulgacie Mizael) i Azariasza, szerzej rozwinięty przez ks. H. Frośa w KIS I 149. Nadto Ozeasz był jednym z tzw. proroków mniejszych, żył w VIII w. przed Chr., czczony 4 VII w Kościele Zachodnim, u Koptów 20 II, Ormian

16 X, Greków 7 X.

SNWPU podaje 7 osób o nazwisku *Azar* i pochodnych *Azarczyk* 21, z tego 9 w woj. elbląskim, 3 *Azarenko*, 101 *Azarewicz*, z tego 2 w woj. elbląskim, 30 gdańskim, 66 *Azarkiewicz*, 84 *Azarko*, 1 *Azarow* w woj. koszalińskim, 27 *Azarowicz*, z tego 9 w woj. gdańskim, 9 *Azarowski*, 1 *Azarów* w woj. wałbrzy-skim.

Izajasz SIW podaje 21 mężczyzn o imieniu *Izajasz*, 1 *Isaj* w woj. warszaw-skim.

SI 138 notuje *Izajasz* z odpowiednikiem łacińskim *Isaias*; *Isaija* występuje w jęz. br., błg., mac., ros. i u Serbów; *Izaija* u Chorwatów i słwń.; *Isaia* rum. i wł.; *Isaias* hiszp., nowogr. i port.; *Esaias* duń. i szw.; *Jesaja* łot.; *Jezajas* w obu łuz.; wariantywnie *Isaias*, *Isaiah* ang.; *Eesajas*, *Esajas*, *Issaja* est.; *Esa*, *Esaias*, *Jesaja*, *Jesaias* fiń.; *Esaië*, *Isaië* fr.; *Jesaja*, *Esaia*, *Esaias*, *Isaias*, *Jezajas* hol.; *Izaijas*, *Jesajas*, *Izajas*, *Izajus* lit; *Isaias*, *Jesaia*, *Jesaias*, *Esaias* niem.; *Ëzsaiás*, *Izaiás* węg.

W staropolszczyźnie notowane było w formie łacińskiej *Isaias* (10 razy) od r. 1253 w Wielkopolsce, Małopolsce, na Śląsku i na kresach południowo-wschod-nich, co M. Malec (Mal III 238) odczytuje *Iza(i)jasz*, *Jiza(i)jasz*, *Jeza(i)jasz*, *Eza(i)jasz*, też zapis łaciński *Esaias*; na kresach południowo-wschodnich r. 1444 jako *Isaj*; także w formach skróconych *Isachno* r. 1448, *Isan* r. 1444, *Isanko*, *Saj* r. 1446, *Sajek*, *Sajko* r. 1478; wszystko z kresów południowo-wschodnich (Mal III 239), niekiedy formy te tworzone były także od im. *Izaak* (zob.).

Imię *Izajasz* jest hebrajskim imieniem teoforycznym, brzmiało *Ješajāh(ū)* ‘(Bóg) Jahwe zbawia’; do LXX przetranskrybowane zostało *Hesaias*, z czego łacińskie *Isaias* lub *Esaias* (tłumaczy to nam początek imienia we wielu językach obcych), do polszczyzny przejęte jako *Izajasz*, jak inne typu *Annasz*, *Jonasz*, *Kajfasz*. Oprócz wielkiego proroka starotestamentowego Izajasza, powołanego na ten urząd w świątyni jerozolimskiej w r. 742 przed Chr., autora Księgi Izajasa ks. H. Fros (KIS III 166-168) prezentuje św. Izajasza, biskupa Rostowa, zmarłego 15 V 1090 r. oraz bł. Izajasza Bonera, augustianina krakowskiego, zmarłego 8 II 1471 r. Na północnych Kaszubach imię *Izajasz* nosił rzeźbiarz ludowy Izajasz Rzepa. Imieniny 16 II, 6 VII.

SNWPU podaje 43 osoby o nazwisku *Izajasz*, w tym 12 z woj. bydgoskiego; różne formy oboczne i zdrobnione omawiam osobno w NP III 311-312.

Jedydiasz (pisane *Jedidiasz*) – imię notowane jedynie w Biblii, w 2 Sm 12,24--25 jako przydomek Salomona: „A Pan umiłował go”, którego urodziła Dawidowi Betsaba (w Wulgacie Bersaba), dawna żona Uriasza (por. hasło *Uriasz* i *Natan*), por. także imię *Jedida* ‘ukochana’, jakie nosiła matka króla Jozjasza (2 Krl 22,1) PrSB 497.

Jeremiasz, Jarema, Jeremi (Wyk) i podobne SIW podaje 452 mężczyzn o imieniu *Jeremiasz*, 146 *Jarema*, 95 *Jaremi*, 529 *Jeremi*, 4 *Jeremiasz*, 2 *Jaremir*:

po 1 w woj. bielskim i radomskim, 4 *Jaremiusz*, 3 *Jerema*, 1 *Jeremeusz* w woj. łódzkim, 2 *Jeremiej*: po 1 w woj. łódzkim i olsztyńskim, 5 *Jeremy*, 54 *Jeremiusz*, 1 *Jerenia* w woj. elbląskim, 1 *Jereniasz* w woj. białostockim, 1 *Jerenin* w woj. krakowskim, 1 *Jerenisław* w woj. gdańskim, 1 *Ereme* w woj. elbląskim, 3 *Eremiasz*, 1 *Eremian* w woj. częstochowskim, 3 *Jerome*, 1 *Eremiusz* w woj. wrocławskim, 2 *Jeromi*: po 1 w woj. gdańskim i lubelskim, 6 *Jerry*; formy żeńskie to 4 *Jeromina*, 1 *Eremina* w woj. siedleckim, 7 *Jermina*, 2 *Jeremina*: po 1 w woj. katowickim i warszawskim. Forma żeńska *Jeremia* notowana w jęz. ang.

SI 142 notuje *Jeremiasz*, *Jarema*, *Jeremi* z łacińskim odpowiednikiem *Jeremias*, *Ieremias*; *Jeremias* występuje w jęz. duń., hiszp., nor., port., *Jaraméj* błr., *Eremija* błg., mac. i ros.; wariantywnie *Jeremy*, *Jerry*, *Jeremiah* ang.; *Järjom*, *Jereemias*, *Jeremias* łot.; *Jorma*, *Jarmo*, *Jarkko*, *Jeremias* fiń.; *Jeremia*, *Jeremias* hol.; *Jërmis*, *Jermus* w dolnołuż.; *Jeremijas*, *Jeremias* w górnołuż.; *Ieremia*, *Eremie*, *Erimia*, *Irimie* rum.; *Jeremias* szw.; *Jarema*, *Jeremija*, *Ijeremija* ukr.; *Jeremiáš* cz. i słow., *Jeremiáš* węg., *Geremia* wł., *Jérémie* fr., *Jeremijas* lit., *Jeremija* łot. i słwñ.

W staropolszczyźnie notowane na kresach południowo-wschodnich i kresach północno-wschodnich oraz w Małopolsce jako *Ieremias* od r. 1405, co czytać można *Jeremijas*; w wersji wschodniosłowiańskiej *Jeremija* od r. 1426 na kresach południowo-wschodnich i północno-wschodnich oraz tamże jako zdrobnienie *Jeremion* w r. 1435, *Jeresz* w r. 1494, *Jereszko* w tymże roku (Mał III 250).

Jest to hebrajskie imię teoforyczne: *Jirme-jahu* ‘(Bóg) Jahwe podnosi, wywyższa’ z II członem *Jahwe*, realizowanym jako *Jahu* (por. hasło *Joel*). W świecie chrześcijańskim i judaistycznym znane głównie dzięki prorokowi Jeremiaszowi, żyjącemu w VII w. przed Chr., autorowi „Trenów”, zwanych po hebr. *Eka*, po łacinie *Lamentationes*, z czego po polsku także *Lamentacje*, i „Księgi Jeremiasza”. Od imienia proroka powstał wyraz pospolity *jeremiada* ‘skarga, narzekanie, biadanie, lament’; też ‘utwór literacki lub mowa utrzymana w tonie biblijnych proctw Jeremiasza’, ‘śpiew żałosny’, por. SJP III 404 na wzór *olimpiada*, *spartakiada*. Przypomnieć wypada, że K. Ujejski napisał cykl liryków „Skargi Jeremiego” (1847) i wiersz programowy „Gęśl Jeremiasza” (1845). W Polsce znane głównie formy ruskie (= ukraińskie) *Jeremi* (Przybora) i *Jarema* (Stępowski), spopularyzowane przez „Trylogię” H. Sienkiewicza, gdzie m.in. książkę Jeremi Michał Wiśniowiecki (1612-1651), ojciec króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Imię *Jeremiasz* nosił także Jeremiasz Falck (ok. 1610-1677), miodziorytnik gdański. W Septuagincie (LXX) imię przetranskrybowano *Ieremias*, z czego łacińskie *Ieremias*, staro-cerkiewno-słowiańskie *Ijeremija* (por. też hasło *Jonasz*, *Jona*).

Zob. KIS III 280, Mał III 250, KNI 154. KIS (l.c.) informuje, że imię *Jeremiasz* nosiło 6 świętych, z których prezentuje proroka Jeremiasza i bł. Jeremiasza z Wołoszczyzny (1556-1625), kapucyna z Neapolu, beatyfikowanego dopiero

przez Jana Pawła II w r. 1983. Wyliczone na wstępie imiona różnią się zasadniczo fonetycznie; *Jaremír* może jest oboczną formą im. *Jaromír*, *Eremian* może kontynuuje staropolską postać *Jeremion*, zakończenie *-eusz*, *-usz* jest analogiczne; *Jeremysław* zawiera wtórny człon *-sław*. W SIW mamy też obcokrajowców, jak wskazuje ang. imię *Jerry*.

Imię często występuje w roli polskich nazwisk: 29 *Jeremias*, 36 *Jeremiasz* w woj. katowickim, pisane też *Jeremiarz* 1 w tymże województwie, 5 *Jeremek*, od wersji włoskiej imienia *Geremek* i wiele form pochodnych, z których wylizania rezygnuję.

Job, Hiob SIW notuje 1 mężczyznę o imieniu *Job* w woj. śląskim; SI 129 podaje *Hiob* i *Job* z odpowiednikami łacińskimi *Job*, *Iob*; *Iob* występuje w jęz. fińskim; *Job* w ang., franc., hiszp., portug. i słoweńskim; *Jov* w serbskim; *Jób* w słowackim i węg.; *Giobbe* we włoskim; *Jobas* w litewskim; *Hibo* w dolnołużyckim; wariantywnie: *Iou*, *Jov* w białor., ros. i rum., *Jov*, *Jovo* w bułg., *Job*, *Hiob* w czeskim i niem.; *Hiiob*, *Iiob* w estońskim; *Job*, *Jobbe* w holend.; *Jov*, *Jovo* w maced.; *Job*, *Hiob*, *Hjob* w chorwackim i szwedzkim.

SSNO II 488 podaje *Job* (z możliwą lekcją *Ijob*) od r. 1362 z Wielkopolski, Małopolski i kresów południowo-wschodnich, tam także zapisy *Jow* od r. 1443 oraz pochodne *Jowak* 1417 z Wielkopolski, *Jowek* z r. 1418 z Mazowsza oraz przezwiskowe zestawienie w jęz. niem. *Faul Jope* ‘Leniwy Job’ od r. 1392 z Małopolski (Mal III 254).

Jest to imię starohebr. *Hijjob* ‘ścigany, doświadczony przez Boga’ Mal III 254 (za ks. A. Klawkiem), takim też był bohater starotestamentowej Księgi Hioba. Do jęz. greckiego przejęte zostało jako *Jōb*, z czego łac. *Iob*, starocerkiewne *Іовъ* lub *Іевъ*, w polszczyźnie *Job* lub *Hiob*. Oprócz biblijnego Hioba imię nosił także Hiob, pierwszy patriarcha Moskwy (1530-1606), uznany za świętego przez Cerkiew Rosyjską w r. 1989 (KIS III 82-83).

SNWPU podaje 843 osoby o nazwisku *Job*: 10 w woj. bydgoskim, 29 elbląskim, 17 gdańskim; 1 *Joba* w woj. warszawskim; *Jowa* 0; liczne pochodne pomijam.

Micheasz SIW podaje 2 mężczyzn o imieniu *Micheasz*. SI 191 notuje imię męskie *Micheasz* z odpowiednikiem łacińskim *Michaeas*; *Micha* występuje w jęz. hol., łot., dolnołuż.; *Micah* ang.; *Mychěj* błr. i ukr.; *Michej* ros.; *Micheaš* cz.; *Micheáš* słow.; *Michée* fr.; *Miqueas* hiszp. i port.; *Mikeás* węg.; *Michea* wł.; wariantywnie: *Mika*, *Michěj* błg.; *Mika*, *Mikeas* est.; *Mika*, *Miha*, *Miheja* mac.; *Michäas*, *Micha* niem.; *Miheas*, *Mikeas* nowogr.; *Mihea*, *Miheia* rum.; *Miheja*, *Mika* u Serbów i słwn.

Starotestamentowe hebrajskie dwuczłonowe imię teoforyczne od ostatecznej podstawy *Micheyahu* ‘Któż jak Bóg Jahwe’, a więc synonimiczne wobec im. *Michał* (KIS IV 290-291, PrSB 727). Imię znane dzięki starotestamentowemu prorokowi Micheaszowi z Moreszet pod Jerozolimą z VIII w. przed Chr., autorowi Księgi Micheasza, czczonemu 15 I (KIS IV 291), w Cerkwi 5 II, 6 III, 14 VIII (KP 138).

SNWPU podaje 38 osób o nazwisku *Michej* i 33 *Michejda*.

Ozeasz SIW podaje 1 mężczyznę o imieniu *Ozejarz* w woj. zielonogórskim; chodzi tu na pewno o imię biblijne *Ozeasz*, które wcześniej nosił 1) Jozue (Lb 13,16); 2) prorok, syn Beeriego z II połowy VIII w. przed Chr., autor Księgi Ozeasza (Oz 5,8; 6,8 i wiele innych), czczony w Kościele Zachodnim razem z prorokiem Amosem 4 VII; 3) Ozeasz, ostatni król Izraela (731-723) i inne osoby.

SI 210 notuje imię męskie *Ozeasz* z odpowiednikiem łacińskim *Osee*; *Oseas* występuje w jęz. hiszp. i port.; *Hosea* hol.; *Hoseas* górnołuż.; *Osee* niem.; *Oseja* ros. i u Chorwatów; *Osie* rum.; *Ozeas* słow.; *Osea* wł.; *Hoosea* fiń.; *Hozejs* łot.; wariantywnie: *Hozea*, *Hoshea* ang.; *Osija*, *Oseja* błg.; *Ozeas*, *Hósea* cz.; *Osea*, *Osia*, *Oseas*, *Hosea* est.; *Osée*, *Hoshea* fr.; *Osio*, *Oseja* mac.; *Oseas*, *Oseas* nowogr.; *Osija*, *Ozija* u Serbów; *Osija*, *Ozija*, *Oseja* słwn.; *Osija*, *Oseja* ukr.; *Hóseás*, *Hóseas* węg.

Jest to skrót hebrajskiego dwuczłonowego imienia teoforycznego *Yehoshua* (*Hoshea*) ‘Bóg Jahwe wybawił’ (KIS IV 475), por. *Jezus* i *Jozue*.

Tobiasz (Wyk) i podobne SIW notuje 3320 mężczyzn noszących imię *Tobiasz*; 9 *Tobias*; 8 *Tobiarz*; 2 kobiety o imieniu *Toba* w woj. katowickim; 1 *Tobia* (to Węgierka lub Włoszka) w woj. leszczyńskim.

SI 265 podaje imię męskie *Tobiasz* z odpowiednikiem łacińskim *Tobias*; *Tobias* występuje w jęz. est., hiszp., hol., górnołuż., niem., nor., port. i szw.; *Tobijas* lit., obu luż., *Tobja* słwn.; *Tobiáš* cz. i słow.; *Tobiáš* węg.; *Tobia* wł.; *Tovias* nowogr.; *Tavija* błr.; *Tobie* fr.; *Tovija* u Serbów; *Tobijs* łot.; wariantywnie: *Tobias*, *Toby*, *Tobiah* ang.; *Tobja*, *Tovija* błg. i mac.; *Toobi*, *Tobi*, *Toobias* est.; *Topi*, *Topias* fiń.; *Tovija*, *Tovij* ros. i ukr.; *Tovia*, *Tobia* rum.; *Tobja*, *Tobjaš* u Chorwatów; forma żeńska notowana jako *Toby* w jęz. ang.; *Tóbia* węg.; wariantywnie: *Tobia*, *Tobie* hol.

W staropolszczyźnie notowane jako *Tobijas* i *Tobja* od r. 1236 w Małopolsce, na Śląsku, w Wielkopolsce, na Mazowszu i na kresach południowo-wschodnich (Mal III 332).

Starohebrajskie imię teoforyczne *tōbijjāh(ū)* z I członem *tōb* ‘dobry’, II *Jahwe*; oznacza zatem ‘(Bóg) Jahwe jest dobry’ (Mal III 332, KIS V 509). Znane ze St T jako bohater Księgi Tobiasza (Tb 1,1), znany także św. Tobiasz męczennik z Sebasty z czasów Licyniusza, wymieniany razem ze św. Karteriuszem. Imieniny 2 IX.

SNWPU podaje 3302 osoby o nazwisku *Tobiasz*, 167 *Tobias*, 18 w nieortograficznym zapisie *Tobiarz*, 14 *Tobjas*, 307 *Tobjasz* i wiele pochodnych.

Uriasz SIW podaje 7 mężczyzn o imieniu *Uriasz*: 2 w woj. łódzkim, po 1 gorzowskim, katowickim, kaliskim, olsztyńskim i opolskim. SI 272 notuje imię męskie *Uriasz* z łacińskim odpowiednikiem *Urias*; *Urias* występuje w jęz. fr., hiszp. i port.; *Uriáš* cz. i słow.; *Urijus* lit.; *Ūriia* łot.; *Uria* górnołuż. i wł.; *Urija*

mac.; *Uriás* węg.; *Urięs* rum.; wariantywnie: *Uriah*, *Urias* ang.; *Uryj*, *Uryja* błr.; *Uria*, *Urias* hol. i niem.; *Ourias*, *Urias* nowogr.; *Urij*, *Urija* ros. i ukr.; *Urija*, *Uraš* u Chorwatów.

Starotestamentowe starohebr., dwuczłonowe imię teoforyczne: w I członie występuje hebr. *ur* ‘światło’ (por. miasto *Ur*, które Bóg zalecił opuścić Abrahamowi (Rdz 11,28,31; 15,7) i imiona *Uriel*, *Uriasz*, *Eliasz*), w II *Jahwe* <*jāh(ū)*

SNWPU notuje 187 osób o nazwisku *Uriasz* i 1 zapisana hiperpoprawnie *Uriarz* w woj. tarnowskim; 23 *Uryjasz*; 133 *Uryasz*; 1 *Urya* w woj. katowickim.

Zachariasz (Wyk) i podobne SIW podaje 268 mężczyzn o imieniu *Zacharias*; 57 *Zachariusz*; 5 *Zacher*: po 1 w woj. białostockim, katowickim, szczecińskim i zamojskim; 1 *Zacharias* (to obcokrajowiec) w woj. warszawskim; 1 *Zacharo* w woj. gdańskim; 8 *Zachary*: po 2 w woj. bielskim i wrocławskim; po 1 bydgoskim, jeleniogórskim, katowickim i poznańskim; 1 *Zach* w woj. suwalskim; 1 *Sacher* (prawdopodobnie Niemiec; przypomnieć godzi się, że proboszcz Wadowic z czasów K. Wojtyły nazywał się *Zacher*); 1 *Sacha* w woj. warszawskim; 4 *Sahar*: po 1 w woj. gdańskim, lubelskim, warszawskim i zielonogórskim; 1 kobietę noszącą imię *Zacharula* w woj. wałbrzyskim; 3 *Zachela*: 2 w woj. wrocławskim, 1 opolskim.

SI 284 podaje imię męskie *Zachariasz* z odpoowiednikiem łacińskim *Zacharias* i żeńskie *Zacharia* (bez formy łacińskiej); *Zacharias* występuje w jęz. duń.; *Zacarias* hiszp.; *Zacharie* fr.; *Zaharia* rum.; *Zachariáš* słow.; *Zakariás* węg.; *Zaccaria* wł.; *Zacharijas* obu już.; wariantywnie: *Zachary*, *Zachariah*, *Zacharias* ang.; *Zachar*, *Zacharija* błr., błg. i mac.; *Zachar*, *Zachariáš* cz.; *Sahhaarias*, *Sahar*, *Sahhar*, *Sahkar* est.; *Sakari*, *Sakarias*, *Saku* fiń.; *Zacharia*, *Zacharias* hol.; *Zakarijas*, *Zakaras*, *Zacharijas* lit.; *Zachars*, *Cakarijs* łot.; *Zacharij*, *Zacharias* górnołuż.; *Zacharias*, *Zacher*, *Zacherl* niem.; *Zacharias*, *Sakarias* nor.; *Zaharias*, *Zakarias* nowogr.; *Zacarias*, *Zacharias* port.; *Zachar*, *Zacharija*, *Zacharij* ros.; *Zaharija*, *Zarko* s-ch.; *Zachar*, *Zacharij* słwn.; *Zakarias*, *Sakarias* szw.; forma żeńska występuje jako *Zakária* w węg. i wariantywnie: *Sakarina*, *Sakrina*, *Sakrine* nor.

W staropolszczyźnie notowane po łacinie *Zacharias*, co redakcja odczytuje *Zacharyjasz* od r. 1148 na Mazowszu, w Małopolsce, na Śląsku, Pomorzu i na kresach południowo-wschodnich; *Zacharyja* od r. 1483 we wszystkich dzielnicach Polski; *Zacharz* od r. 1386 w Wielkopolsce i w Małopolsce; *Zachar* w r. 1392 w Małopolsce; *Zacharius* w r. 1479 na Pomorzu; z niem. *Cachyr* w r. 1446 na

kresach południowo-wschodnich; *Cechyr* w r. 1395 w Małopolsce; *Cachrysz* w r. 1387 w Małopolsce; *Cechrysz* od r. 1376 tamże; *Zacharza* w r. 1448 w Małopolsce; w formach zdrobniałych *Zacharko*, *Zachark*, *Zacharka* na kresach południowo-wschodnich; *Zach* w Bulli z r. 1136 w Wielkopolsce; *Zachan* w r. 1391 tamże; *Zachaniec* w r. 1440, *Zachno* od r. 1452 na kresach południowo-wschodnich; *Zaniec* w r. 1478 na kresach południowo-wschodnich; *Zaniek* od r. 1405 w Wielkopolsce, na Mazowszu i w Małopolsce; *Zańka* od r. 1396 w Małopolsce, Wielkopolsce i na Śląsku; *Zań* od r. 1444, *Zańko* od r. 1487 na tylekroć wymienianych kresach; *Chara* w r. 1439 na tychże kresach; *Charz* w r. 1255 w Małopolsce i na kresach południowo-wschodnich; *Charzesz* w r. 1273 w Małopolsce; *Chaj* w r. 1470 i *Chań* w r. 1441 na kresach południowo-wschodnich (Mal III 346).

Starotestamentowe hebrajskie imię teoforyczne *zekharjāh(ū)* ‘(Bóg) Jahwe pamięta’ (Mal III 346, KIS VI 231, PrSB 1455). Nosili je m.in.: 1) prorok Zachariasz z VI w. przed Chr., autor Księgi Zachariasza; 2) Zachariasz, ojciec św. Jana Chrzciciela (Lk 1,5-25 i n.); 3) Zachariasz, patriarcha jerozolimski z VII w. i inni (KIS VI 232-235). Jako drugie imię nosił je gen. Józef Zachariasz Bem (1794-1850). Imieniny 15 III, 6 IX, 5 XI (KNI 325).

Zacheusz 136 (WYK), odnotowane przez SI 284, notowane w staropolszczyźnie jako (po łacinie) *Zachaeus* na Śląsku i na Pomorzu (Mal III 347). Ma być skrótem im. *Zachariasz* (Mal III 347, KIS VI 236). Niektórzy, jak np. PrSB 1455 wywodzą od podstawy *zakah* ‘być czystym’ (wspomina o tej propozycji także Mal III 347) i objaśniają ‘niewinny’.

SNWPU podaje 2 osoby o nazwisku *Zacheusz*: po 1 w woj. warszawskim i opolskim; 98 *Zachewicz*; 2 *Zachewitz*: po 1 w woj. bydgoskim i gdańskim; 1 *Zachey* w woj. szczecińskim.

* * *

Imion, które biorą początek od imion Boga, w różnych językach jest bardzo dużo. W tym artykule zaprezentowałem te, które pochodzą od jednego Boga StT, tj. *El(ohim)*⁴ i *Jahwe* i to tylko te, które zaświadczone zostały w SIW (wyjątkowo znalazły się tu lub znajdują się (z myślą o *Elohim* w II artykule); *Eleazar*; *Fanuel* i *Jedydiasz*). Gdyby bowiem prześledzić wszystkie imiona biblijne (choćby za PrSB), to liczba ta wzrosłaby niepomiaralnie. Nie udało się też przedstawić imion od określenia bóstw w jęz. greckim, łacińskim, językach germańskich i słowiańskich; nie podałem także, choćby tylko przykładowo, imion wywodzących się od naw konkretnych bóstw mitologicznych Grecji (np. *Diodor*; *Atenodor*),

⁴ Imiona wywodzące się od imienia Boga: *Elohim* będą przedmiotem analizy w kolejnym artykule, opublikowanym w tomie 5 niniejszej serii.

Rzymu (np. *Marek* i pochodne *Marcel*), zamierzam je omówić przy innej okazji. Tu powiem tylko, że: 1) choć imiona od określenia boga po grecku, tj. *theós* czy w łacinie *deus*, niem. *Gott* istniały w czasach przedchrześcijańskich, to u chrześcijan podlegały one reinterpretacji i odnoszone bywają do Boga-Absolutu dla filozofów i Boga, przedmiotu wierzeń u chrześcijan; 2) pojęcie Boga u wspomnianych tu narodów zawsze wiązało się przymiotami dodatnimi, a więc hebr. *Jahwe* (*Ego sum, qui sum* ‘Jam jest, który jest’) z istnieniem, bytem, egzystencją, *El(ohim)* z Jego ‘jednością i uniwersalnością’ (PrSB 311); u Greków i Rzymian *Theós, Deus* z jasnością, rdzeniem, który występuje w niem. *Tag*, ang. *day* ‘dzień’, u Germanów z dobrocią: niem. *Gott* i ang. *God* z przymiotnikami: niem. *gut* ‘dobry’ i ang. *good* ‘ts.’, u Słowian z *bogactwem*; nazwa *Bóg* oparta jest bowiem na rdzeniu *bog-* występującym m.in. w wyrazach *bogaty, bogactwo*.

Objaśnienie skrótów

(Nie objaśnia się skrótów ksiąg biblijnych i skrótów języków z SI)

- BP** *Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu*, oprac. zespół pod red. ks. M. **Petera** (StT) i ks. M. **Wolniewicza** (NT), wyd. III, Poznań 1991-1994.
- BT** *Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu*, oprac. zespół biblistów polskich (tzw. Biblia Tyniecka lub Biblia Tysiąclecia), wyd. IV, Poznań-Warszawa 1989.
- KIS** **H. Fros, F. Sowa**, *Księga imion i świętych*, t. I-VI, Kraków 1997-2007.
- Knap** **M. Knappová**, *Jak se bude jmenovat?*, Praha 1978.
- KNI** **J. Bubak**, *Księga naszych imion*, Wrocław 1993.
- KP** *Kalendarz prawosławny 2002*, Supraśl.
- Kupis** **B. Kupis**, *Nasze imiona*, Warszawa 1991.
- KVNB** **Naumann, G. Schlimpert, J. Schultheis**, *Das kleine Vornamenbuch*, 3. Auflage, Leipzig 1980.
- Mal III** **M. Malec**, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994.
- NP** **E. Breza**, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000-204 (t. IV w przygotowaniu).
- PrSB** *Praktyczny słownik biblijny*, oprac. zbiorowe [...] red. A. **Grabner-Haider**, Warszawa 1994.

- SI** **W. Janowowa, A. Skarbek, B. Zbijowska, J. Zbiniewska**, *Słownik imion*, wyd. 2, Wrocław 1991.
- SIW** *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*, wyd. **K. Rymut**, Kraków 1995.
- SNT** **X. Léon-Dufour**, *Słownik Nowego Testamentu*, wyd. II, Poznań 1986.
- SNWPU** *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. I-X, wyd. **K. Rymut**, Kraków 1990-1992.
- SSNO** *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. **W. Taszycki** i **M. Malec**, t. I-VII, Wrocław 1965-1987.
- TI** **H. Fros, F. Sowa**, *Twoje imię [...]*, wyd. III, Kraków 1988.
- Wyk** **J. Bubak**, *Wykaz imion używanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Język Polski LXIII, 1983, nr 1-2, s. 72-84.

Symbol 0 przy nazwiskach oznacza formę z różnych względów niepewną.